

Водохрещенські звичаї та обряди румунів Буковини

У різдвяно–новорічному періоді народного календаря румунів Буковини Водохрещення є одним з ключових межових свят, що концентрує в собі комплекс різноманітних звичаїв та обрядів як язичницького, так і християнського походження. Це свято – через хрещення та очищення – завершує процес духовного відродження людини перед вступом у новий рік.

Тематику водохресних звичаїв та обрядів населення Буковини досліджували М.Я.Салмановичі Г.К.Кожолянко². Зокрема, в праці М.Я.Салмановича можна знайти інформацію про звичаї та обряди, пов'язані з водою, у загальнорумунському ареалі. У третьому томі "Етнографії Буковини" Г.К.Кожолянка на основі значної кількості матеріалів польових етнографічних експедицій вміщено дані про водохресні звичаї та обряди населення Буковини. Проте цілісного дослідження водохресної обрядовості румунів Буковини проведено не було.

Виходячи з такого стану справ, автор прагне подати загальний огляд звичаїв та обрядів, приурочених до Водохреще та св. Іоана Хрестителя, визначити їх місце і роль у народному календарі румунів Буковини. При дослідженні даної теми використано також наукові роботи таких румунських дослідників, як Д.Дан, С.Ф.Маріан, С.Міхейлеску, П.Хереску, М.Лупеску, відповіді на етнографічні анкети Б.П.Хаждеу та Н.Денсушану, розповсюджені в останній чверті XIX ст., а також подорожні записи іноземних мандрівників Готарді, Соммера (XVI ст.), Барсі (30–ті роки XVII ст.), Бандіні (середина XVII ст.), "Опис Молдови" Д.Кантемира (початок XVIII ст.) тощо.

Процес духовного очищення у румунів Буковини тривав протягом трьох днів: переддень Водохреще ("День хреста" – "Ziua crucii"), Водохреще, або Йордан, та день святого Іоана Хрестителя. У переддень Водохреще готувалися обрядові страви, священики окроплювали освяченою водою селянські господарства, антидемонічні дієства виконували господарі (обкурювали худобу, кропили освяченою водою членів сім'ї тощо). Для самого Водохрещення характерне: літургія, освячення води у церкві, освячення води в річці чи криниці, постріли з рушниць, розпалювання ритуальних вогнищ.

Свято Водохреще акумулювало в собі багато спільних для всіх різдвяно–новорічних свят (Різдво, Новий рік, св. Василя) мотивів: колядування, дівочі ворожіння, вірування в посилену активізацію нечистих сил та практику антидемонічних заходів, віщування погоди, врожайності полів та приплоду худоби, вірування у те, що відкриваються небеса, що худоба здатна розмовляти і виказати місцезнаходження скарбів, які "горять" на це свято. За спостереженнями С.Ф.Маріана, на Водохреще повторювались найважливіші обряди, які розпочинались на Різдво або Новий рік: "Прод", "ходіння із зіркою", "турка", або "чербушор", "непушеле", "беря", "верджел". Крім церковних ритуалів (освячування води ("агязме" – "agheasma"), тобто обходів священика та занурювання хреста у воду під час освячування води в річці) у селян побутовали інші обряди дохристиянського походження. Серед них слід згадати обряди очищення і відганяння нечистих сил (кроплення, омивання або ритуальне занурення у воду рік чи озер); постріли з пістолів та рушниць; вигуки ("Кіралейса" – "Chiraleisa") і галас; розпалювання вогнищ ("Ардяска" – "Ardeasca"); практика обкурювання людей, худоби та господарства; вигулювання коней та ін. За народними віруваннями, на ці свята навіть вовки, які до Водохреще шкодили людям, ставали на бік людини. Тільки вони могли бачити диявола, доганяти і розривали його.

Деякі вчені вбачають у святі Водохрещення (подібно св. Овіденії та св. Григорія) мотив "освітлення", тобто освітлення людини освяченою водою від гріхів⁴.

За народними віруваннями, особливого значення на це свято набувала очищувальна сила освяченої води. Вона мала здатність відганяти нечисту силу, очищати від бліх, змії, вовків, виліковувати хвороби, стимулювати врожайність полів протягом наступного року. Підкріплені авторитетом церковного ритуалу, на Водохреще відроджувала свій магічний вплив не лише вода як один з найдавніших елементів магічної практики, а й повісмо, що клялося на хрест священика.

Відзначимо також наявність характерних для переддня цього свята таємних водохрещенських дівочих ворожін, у яких були присутні елементи ритуальної крадіжки. Дівчата крали стеблинки васильків з відерця з освяченою водою, ховали магічні речі під порогом, через який переступав священик, та ін.

В уявленні народу це свято завершувало цикл 12–ти "нечистих" ("космічних") днів, які розпочиналися на Різдво, і знаменувало собою заключний етап зимових свят. А день св. Іоана Хрестителя вважався межею року, коли "хрестився" мороз. Так, якщо у водохрещенську ніч від морозу розколювалися воронячі яйця, і пташенята, розправляючи крила, злітали, то з дня св. Іоана мороз слабшав і починало тепліти⁵. У деяких буковинських місцевостях селяни вірили, що дотримання дня св. Іоана Хрестителя оберігало господарство від пожежі, а домашню худобу – від хижаків (Фундул Садовой, Чиреш–Опаїц)⁶. Цього дня відзначали іменини всі Івани. Під впливом християнства до цього свята був приєднаний також "день бабки–повитухи" – бо, за народними віруваннями, св. Іоан Хреститель є патроном немовлят.

Одні з перших свідчень про проведення урочистої церемонії освячення води на Водохреще знаходимо у подорожніх записках і листах Готарді та Соммера, і стосуються вони Сучави 1563 р. Слід зазначити, що в даній церемонії особисто брав участь правитель Молдови Іоан Деспот. Готарді описав обряд, який нагадував йому символічну коронацію правителя: "Прийшовши після того, як йому наділи корону на голову і священнослужителі освятили воду, проголосивши належні молитви, він сів верхи і повернувся додому з надією на голові короною" (Лист М.Готарді до Максиміліана Габсбурзького, надісланий з Сучави 8 січня 1563 р.)⁷.

На думку Н.Йорги, обряд коронації та урочистість церемонії були наслідком візантійського впливу. Він вважав, що обряд освячення води у Молдові разом з іншими ритуалами передалися від візантійського двору завдяки родинним зв'язкам молдавських правителів, а також через своїх сусідів болгар і сербів, які так само зазнали цього впливу⁸.

Найбільш яскраво пишність цього дійства постає з опису боснійця Бандіні, який спостерігав за церемонією в Яссах у 1647 р. під час правління молдавського господаря Василя Лупула. За свідченнями мандрівника, спочатку була сформована сама процесія, що розпочала ходу від церкви. Попереду йшли 12 дітей, одягнених янголами, ще троє – королями. Двоє дітей приємної зовнішності несли виготовлені з дерева фігурки сонця і місяця. Як згадує Бандіні, "позолочена фігурка сонця розливала свої яскраві промені на обличчя дитини таким чином, щоб її лоб та щоки ставали зашарілими (почервонілими) під час привітання правителя. Срібний місяць, прикрашений прозорими хмарами у формі корони, блищав на лобі і обличчі дитини, що радувало очі правителя і бояр, а дзвінкий голос дитини при привітанні викликав захоплення у присутніх". Інші двоє дітей стояли перед тронем правителя, тримаючи у руках щит, на якому був зображений державний герб. Саме тут відбувалося одне з центральних театралізованих дійств: діти, похитуючи небесні світила, рухали "сонце" на схід, "місяць" – на захід, а над ними оберталася "сяюча зірка", в центрі – фігура Божої Матері, яка показувала трьом магам маленького Христа⁹.

По закінченні театралізованого дійства правитель з непокритою головою, стоячи, слухав молитви. Після богослужіння його кропили освяченою водою, він цілував хрест і приймав привітання священнослужителів. Після цього виконувався обряд освячення води. Бандіні описав розташування членів сім'ї князя під час обряду: трон правителя був зорієнтований передом на схід, за десять кроків лівіше від нього сиділи два його сини, ще за десять лівіше – його дружина; решта присутніх (священики, бояри, солдати, селяни) утворювали напівколо завдовжки 80 кроків¹⁰. Митрополит освячував воду в срібній вазі. Освячення води супроводжувалося пострілами з гармат та вигуками всіх присутніх. Під гуркіт гарматних пострілів та звуків музичних інструментів митрополит кропив освяченою водою князя, його сім'ю та бояр¹¹.

Свято завершувалося освяченням 24 гарних коней під бій барабанів та тамбуринів. Після цього правитель запрошував священнослужителів та бояр на святкове пригощання¹².

Пишність проведення урочистих процесій на Водохрещення нагадували Бандіні помпезність турецьких свят у Стамбулі, але вони дисгармонували із загальним становищем бідної васальної Молдови. Після завоювання Константинополя турками у 1453 р. ціла низка релігійних обрядів та сама імперська візантійська ідея збереглися і були перейняті деякими

молдавськими та румунськими правителями, зокрема Василем Лупулом, Шербаном Кантакузіно, Константіном Бринковяну та ін. На думку румунського дослідника Д.Дрегіческу, відразу після правління Штефана Кантакузіно та Дмитрія Кантемира в Молдові – у період перших фанаріотських правителів – турецький вплив проник під "грецькою та фанаріотською личиною" до найбільш низинних соціальних класів¹³.

Деякі нові деталі у проведенні обряду освячення води на Водохреща у Яссах додали мандрівники П.Алепський та Делакура. Перший згадує 1653 р. (за 6 років після згадки про цей обряд Бандіні. – А.М.), другий – 70–ті рр. XVII ст. Повторюючи опис відомих елементів цього обряду: участь у ньому війська, постріли з гармат, церковна служба, освячення коней, банкет, влаштований господарем, – П.Алепський описав цікавий звичай під час вкидання хреста у прорубану ополонку. Йдеться про звичай штовхати когось у крижану воду. Сам П.Алепський був свідком, як у річку Бахлуй штовхнули кількох дітей, які швидко зуміли вилізти з води¹⁴. Делакура згадав про гілку василька, яку митрополит вмочував у освячену воду і якої після цілування хреста торкався лобом правитель Молдови та вся його сім'я. За свідченнями мандрівника, церемонія освячення води завершувалася хрещенням сиріт, яким господар дарував одяг та гроші¹⁵.

Порівняння обряду освячення води в Сучаві та Яссах з його проведенням у Валахії, про який згадав у своїх подорожніх записках П.Алепський¹⁶, показує, що в загальних рисах церемонії на Водохреща у Молдові та Валахії є аналогічними, відмінними були хіба що деякі подробиці.

Опис традиційного обрядового водохрещенського комплексу найбільше деталізований в етнографічних працях С.Ф.Маріана, Д.Дана, С.Міхейлеску, П.Хереску, М.Лупеску тощо. З них церемонія водохрещенських свят постає наступним чином: у переддень Водохреща, названого в народі "День хреста" ("Ziua crucii"), священик, відправивши літургію, освячував у церкві воду. Потім відбувалася церемонія освячування господарств і парафіян. Обхід священик розпочинав від своєї хати, іноді від церкви. Священик брав хрест, відерце з освяченою водою, васильок та мішки для дарунків. Його супроводжували два літніх чоловіки, один ніс відерце з "агязмою", інший – мішки. В обході брали участь і діти, які голосно вигукували "Кіралейса!" ("Chiraleisa!") або "Чуралейса!" ("Ciuralesa"). Молдавський господар Д.Кантемир на початку XVIII ст. пояснював походження цього вигуку від грецького "Κυριεεξεϊσθον", що був використаний християнами у своїх молитвах¹⁷. С.Ф.Маріан вбачав походження цього слова у вигуку "Святий Олексій, Боже" ("Chir Alexai Doamne"), яке виголошували арумуни Угорщини¹⁸. Цей звичай існував також в українців Буковини¹⁹. У наші дні він побутує як у румунів, так і в українців буковинського краю. За описом Д.Кантемира, на рубежі XVII – XVIII ст. в обході осель брали участь також селяни, які носили дерев'яні хрести, обгорнуті білою тканиною²⁰. Наприкінці XIX ст. цей звичай був зафіксований румунським дослідником К.Георгіу як зникаючий²¹. Детальний опис ритуалу освячення священиком осель вміщений у першому томі праці С.Ф.Маріана "Свята у румунів": священик заходив до хати, кропив усі житлові та нежитлові кімнати "агязмою", всі цілували хрест. До нього підходила г'аздиня і, цілуючи хрест, клала поверх хреста повісмо. Вона просила священика дозволити їй відібрати декілька пасом із повісма, вірячи, що це сприятиме доброму врожаю конопель, або що повісмо забирає все зло²². Мешканці с. Киндрени вірили, що через повісмо будуть проходити з пекла до раю душі всіх домохадців. У Магалі та Сіреті вірили, що Божа Матір виготовляє з неї сіть, якою ловить у пеклі душі тих, котрі мають знаходитись у раю. Рибалки також були впевнені, що прикріплене до сіті повісмо має здатність притягувати рибу, так само як священик на Водохреща – дітей²³. Під час церемонії г'аздиня запрошувала священика за стіл. Якщо священик сідав, вірили, що квочки будуть сідати або що свати завітають до хати протягом року²⁴. Якщо ж священик не хотів сідати, то г'аздиня тайком випроводжувала його кочергою до виходу з хати чи господарства і сама сідала на місце, призначене для священика (Ілішешти, Старі Фратівці)²⁵. Г'азда обдаровував священика грішми, а його дружина – "попівським калачем" ("colacul popii"). Дітей, які супроводжували священика, пригощали пирогами²⁶. Г'азда з непокритою головою та свічкою в руці супроводжував священика до наступної хати, потім вертався додому і вся сім'я сідала за святковий стіл.

У переддень Водохрещення готували комплекс пісних страв подібно до ритуальних стравами Святого вечора. Головним у святковій їжі було товчене варене зерно, приправлене медом і тертим маком та прикрашене зверху горіхами у формі хреста. В українців Буковини аналогічна страва називається кутею. Цього дня обов'язковими були "верзарє" ("varzare") – пироги, начинені капустою і змащені олією. Іноді їх начиняли маком, цибулею або "жуфою" (варене насіння конопель з медом). Цього дня ще варили сливи, біб, "гелуште" ("galuste") – галушки з начинкою з кукурудзяної крупи або рису. Варили два види борщу: з "тістом", виготовленим у формі маленьких квадратиків, та з рибою. Подавалася і смажена риба. Неодмінним атрибутом цього свята були також калачі, один з яких був призначений для священика²⁷.

Процес приготування обрядової їжі супроводжувався рядом магічних дійств. Дійовою особою цих дійств виступала газдиня, яка прагнула досягти успішного господарювання протягом року. Ще до початку приготування святкових страв жінки збирали попіл з ватри. Влітку ним посипали капусту, аби її не з'їла гусінь (Нові Фратівці, Геїнешти)²⁸. Під час приготування куті заборонялося її пробувати, щоб не було бліх²⁹. Вимішуючи тісто на пироги ("placinte"), торкалися вмащеними у тісто руками фруктових дерев, щоб вони добре вродили. Перед тим як накрити стіл, господиня настирала під чистою скатертиною трохи сіна, солі та висівки (Босанч, Ілішешти південної частини Буковини)³⁰. У с. Стража висівки потім висипали коровам, щоб вони давали більше молока, а зерно висівали весною – на добрий врожай³¹.

Перед тим, як сідати за стіл, газдиня виконувала ще один ритуал: брала потроху з кожної святкової страви і настромлювала на один з кілків плоту. Це мало сприяти врожайності пшениці й конопель та їх захисту від птахів (Ілішешти). Після освячення оселі їжу розкладали під деревами для того з тією ж метою. Накривши ритуальними стравами стіл, жінки та дівчата розстинали на скринях свій новий одяг, аби священик окропив його освяченою водою³².

Про давній звичай поклоніння духам предків свідчить покладення на стіл двох хлібин, солі та склянки з водою. Буковинські румуни вірили, що вночі прийдуть пригощатися душі померлих родичів³³.

Ключовою подією цього дня було освячення води. У народі воду, яку освятив священик у церкві, називали "маленька агязма", а ту, що в центрі села або в річці – "велика агязма". Підготовчими діями для "великого освячення води", за свідченнями С.Ф.Маріана, займалися служителі церкви. Вони вранці на Водохрещення прорубували на річці ополонку у вигляді хреста, влаштовували стіл, на котрому під скатертину клали сіно. По боках ставили по діжці з водою, навколо них також розстинали сіно. За сто кроків від столу селяни розпалювали вогнище, довкола якого розміщували "секелуши" ("sacalusuri") – маленькі примітивні гармати³⁴.

Після літургії процесія парубків та дівчат, одягнених у святкове вбрання, з церковними хоругвами, іконами та хрестами рушала до річки. За ними слідував священик і церковні кантори, позаду – решта прочан. На льоду річки люди утворювали напівколо, священик читав молитви і освячував воду, дійство супроводжувалося пострілами з маленьких гармат. Священик тричі опускав хрест у воду, тричі співав "У Йордані освятився Ти, Боже" ("In Iordan botezandu-te Tu Doamne"), а люди поспішали набрати води з ополонки кожен собі. Вірили, що перші дістануть найміцнішу "агязму". До освяченої води додавали стеблинки василька. Потім процесія поверталася до церкви, священик освячував храм божий та роздавав прочанам проскуру ("nafura"). Після цього всі розходилися³⁵.

У деяких буковинських селах (Босанч, Капу Кимпулуй) в цей день жінки йшли до цвинтаря, обкурювали димом від ладану могили померлих дітей і чоловіків, роздавали поману за упокой їхніх душ³⁶.

У деяких місцевостях Буковини (Сірет) наприкінці XIX ст. побутував водохрещенський обряд "Ардяска". Молодь брала вуглики з вогнища, запаленого біля водохрещенської ополонки, несла їх до церкви, а після завершення церковної церемонії йшла на схили, де розпалювала вогнище з соломи та сухого листа. Навколо нього танцювали, а також перестрибували. За свідченням С.Ф.Маріана, на початку XX ст. цей обряд уже не проводився³⁷.

С.Ф.Маріан припускав, що етимологію назви "Ардяска" виводив від слів "а арде" – горіти і "яске" – висушені гриби, які використовують для розпалювання вогню. Жителі с. Фунду Молдовей асоціювали цю назву з танцем "Арделеняска". Аналогічний обряд існував у румунів Трансільванії³⁸.

На Водохреща побутували також повір'я, пов'язані з вогнем. В Ілішештях обкурювали дерева вогнищами від вугликів з багаття, розпаленого під час "великого освячення води", а хати та господарства – головешками від гарматних зарядів. У деяких буковинських селах обкурювали навіть хліб (Бунінц). У с. Святий Ілля, Ступка, Міговени, Ілішешти, Нові Фратівці таким способом лікувалися від різноманітних хвороб та переляку. В інших місцевостях Буковини хворих лікували димом з шматочків дерева, що запалювались від зарядів гармат, які жінки зберігали протягом року (Карапчів на Сіреті, Тодірешти). Для захисту господарства від злих сил також наносилися хрести на хатніх балках, на вікнах, у хліву (Карапчів на Сіреті)³⁹.

Другий день Водохрещення (7/20 січня), за християнською релігією приурочений Іоану Хрестителю ("Ioan Botezatorul"). У багатьох буковинських селах його вшановують як хрещеного батька Ісуса Христа (Ступка, Бунінц, Міговени, Петрівці поблизу Сучави, Бенчешти, Ілішешти, Белечена). На Буковині існувала також легенда, що хрещення Ісуса Христа через Іоана Хрестителя символізує розірвання домовленості з дияволом, згідно з якою Адам продав свою душу та душі своїх нащадків дияволу (Нові Фратівці)⁴⁰. На рубежі XIX – XX ст. була популярною легенда, яка стала згодом колядкою, про історію Іоана Хрестителя, який був проклятий своєю матір'ю та перетворився на оленятко. Лише через 9 років та 9 днів йому пощастило знову стати людиною. Він побудував монастир, і після того охрестив Ісуса Христа. Ось слова цієї колядки: "Ми ходимо колядувати / Білі квіти! / Подвір'я великих бояр / Білі квіти! ... / ...Вполювали вони вдосталь, / Полювали літнього дня, / Аж до вечора, / І нічого не вполювали, / Лише маленьке оленятко / Сіреньке оленятко / Та його зловили, / І додому повезли, / І на стіл його поклали, / З лука хотіла його вразити. / А оленятко почало стогнати / І заговорило: / – Хо, хо, хо, не стріляйте, / Не відбирайте в мене життя! / Бо я не оленятко, як ви вважаєте / І як мене бачите / А є Іоан / Святий Іоан, / Хреститель Господа Бога! / Матір мене прокляла / До відлучення від грудей, / Щоб я став лісним звіром / Дев'ять років і дев'ять днів..." / "Noi umblam si colindam / Florile dalbe! / Pe la curti de mari boieri / Florile dalbe! ... / ...Si vanara cat vanara, / Si vanar-o zi de vara, / Pana colo catre soare, / Si nimica nu aflara, / Numai cat un cerbusor, / Cerbusoru-i surisor. / Si pe dansu mana-u pus / Si acasa l-au adus, / Dupa masa ca l-au pus, / Si-a-ntins arcul sa-l sagete. / Iara cerbul a oftat / Si din gura-a cuvanta: / – Ho, ho, ho, nu sagetati, / Viata nu mi-o luati! / Ca eu nu-s cerb cum credeti / Si dupa cum ma vedeti, / Ci-s Ioan / Sant-Ion, / Nanasul lui Dumnezeu! / Maica mea m-a blestemat, / Cand eram mic ne-ntarcat, / Sa fiu fiara de padure / Noua ani si noua zile ..." ⁴¹.

Християнський водохрещенський ритуальний комплекс наклався на цілий пласт язичницьких уявлень та вірувань. Про це свідчить велика кількість повір'їв, притаманних для передня та дня Водохреща. Жителі буковинських сіл Руджіноаса та Васкани (південна частина Буковини) вірили, що коли бодай одна краплинка води проллється з йорданського льодового хреста, наступний рік буде врожайним⁴². Вважалося, що ганчір'я, підпалене під час обряду освячення води, має здатність оберігати від нападу вовків⁴³. Оберегом від вовків слугувала також "тріца" – йорданська свічка. Якщо "тріцею" трохи підпалити комусь волосся – він не буде боятися вовків, а переляканого вовком можна було вилікувати димом від трухлявої верби⁴⁴. З "тріцею" також оббігали навколо хати з метою приборкання вогню, щоб він не розповсюдився на інші домівки⁴⁵.

До цих свят приурочено багато прикладів магії пророцтва. В Ілішештях та Стражі (південна частина Буковини) пророкували приплід худоби в наступному році за першим гостем, який завітає вранці напередодні Водохреща. Якщо це буде чоловік – такої ж статі буде приплід домашньої худоби⁴⁶. Падіння на льоду парубка чи дівчини на Водохреща сповіщало про їх одруження протягом року. Однак, той же випадок у Магалі (північна частина Буковини) пророкував смерть⁴⁷.

З дохристиянських часів у комплекс водохрещенських звичаїв та обрядів вплелися різні види заборон магічного забарвлення, зміст яких часто відрізняється один від одного. Наприклад, у Нових Фратівцях напередодні Водохрещення збирали з подвір'я все випране, аби птахи не з'їли влітку пшеницю⁴⁸. У Магалі та Петрівцях на Сіреті під час освячення води так само збирали білизну з подвір'я, бо вірили, що коли лунають постріли з рушниць, чорти ховаються в білизні. Деякі заборони стосувалися звичаю кликати вголос курей. Боялися, що сусідка, почувши, може наврочити: "Тобі пір'я, мені яйця", – і після цього кури не будуть не-

стися (Магала)⁴⁹. У Старих Фратівцях вважалося, що скликання курей приведе до того, що в наступному році їх з'їдять яструби. У деяких буковинських селах заборонялося поратися в хаті під час ритуальної водохресненської вечере, бо квочки не висидять курчат⁵⁰.

Простеживши еволюцію водохресних обрядів протягом століть, можна стверджувати, що деякі їх елементи ще добре збереглися наприкінці XIX – на початку XX ст. Зокрема, рештки водохресних обрядів були зафіксовані С.Ф.Маріаном у румунів Буковини (1898). Такий елемент, як гілка василька при освяченні, згадана Делакура у 70-х рр. XVII ст., зберігся у румуномовного населення Буковини. Крім того, на Буковині, за С.Ф.Маріаном, священик, повертаючись з процесією від річки чи колодязя, де проводився обряд освячення води, тримав у лівій руці хрест, а в правій васильок, яким весь час кропив присутніх освяченою водою. Досить добре збереглися і деякі театралізовані елементи водохресненських обрядів, згадані Бандіні у XVII ст. Так, у румунів Буковини наприкінці XIX ст. існував звичай на Водохреща "ходити з віфлеємом", "Іродом" тощо. Збереглися й інші елементи обряду освячення води, описаного іноземними мандрівниками: процесія, з якою йшли священики освячувати воду до криниці чи річки; стрілянина з пістолетів та рушниць під час обряду; звичай купатися у крижаній воді одразу після освячення води; виведення худоби з хлівів під час освячення води, щоб вона подихала "хрещеним повітрям" тощо.

¹Салманович М.Я. Румыны // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. XIX – начало XX в. Зимние праздники. – М.: Наука, 1973. – С. 284–298.

²Кожоляно Г.К. Етнографія Буковини. – Чернівці: Золоті Литаври, 2004. – Т. 3.

³Marian S.F. Sarbatorile la romani. Studiu etnografic / Editie ingrijita si introducere de I.Datcu. – Bucuresti: Editura "Grai si Suflet – Cultura Nationala, 2001. – Vol. I. – P. 143.

⁴Berdan L. Fetele destinului. Incursiuni in etnologia romaneasca a riturilor de trecere. – Iasi: Editura Universitatii "A.I.Cuza", 1999. – P. 180.

⁵Marian S.F. Sarbatorile la romani. – Bucuresti: Editura Fundatiei Culturale Romane, 1994. – Vol. I. – P. 126; Marian S.F. Sarbatorile la romani. Studiu etnografic / Editie ingrijita si introducere de I.Datcu. – Bucuresti: Editura "Grai si Suflet – Cultura Nationala, 2001. – Vol. I. – P. 164.

⁶Marian S.F. Sarbatorile la romani ... – P. 162.

⁷Calatori straini despre tarile Romane / Volum ingrijit de M.Holban, M.Alexandrescu–Dersca Bulgaru, P.Cernovodeanu. – Bucuresti: Editura Stiintifica si Enciclopedica, 1970. – Vol. 2. – P. 227–228.

⁸Iorga N. Istoria romanilor prin calatori / Editie ingrijita, studiu introductiv si note de A.Angheliescu. – Bucuresti: Casa Scanteii, 1981. – P. 75–76; Iorga N. Sinteza bizantina. Conferinte si articole despre civilizatia bizantina / Traducere, prefata de D.Zamfirescu. – Bucuresti: Minerva, 1972. – P. 52–53.

⁹Calatori straini despre tarile Romane. – Bucuresti: Editura Stiintifica si Enciclopedica, 1973. – Vol. 5. – P. 336.

¹⁰Там само. – С. 337.

¹¹Там само. – С. 339–340.

¹²Там само. – С. 340.

¹³Draghicescu D. Din psihologia poporului roman. – Bucuresti, 1907; Fochi A. Datini si eresuri populare de la sfarsitul secolului al XIX: Raspunsurile la chestionarele lui Nicolae Densusianu. – Bucuresti: Minerva, 1976. – P. 351.

¹⁴Iorga N. Istoria romanilor prin calatori / Editie ingrijita, studiu introductiv si note de A.Angheliescu. – Bucuresti: Casa Scanteii, 1981. – P. 237.

¹⁵Calatori straini despre tarile Romane ... – Vol. 7. – С. 264.

¹⁶Там само. – Т. 6. – С. 115–118.

¹⁷Cantemir D. Descrierea Moldovei. – Bucuresti: Editura Societatii Academice, 1875. – P. 155.

¹⁸Marian S.F. Sarbatorile la romani ... – P. 128.

¹⁹Кожоляно Г.К. Етнографія Буковини. – Т. 3. – С. 168.

²⁰Cantemir D. Descrierea Moldovei. – Bucuresti: Editura Societatii Academice, 1875. – P. 155.

²¹Gheorghiu C.D. Calendareul femeilor superstitionase. – Piatra–Neamt, 1892. – С. 24.

²²Dan D. Credinte populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1894. – А. 4. – № 63. – P. 1–2.

²³Mihailiescu S. Superstitii din judetul Suceava // Sezatoarea. – А. II. – P. 197.

²⁴Dan D. Credinte populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1894. – А. 4. – № 63. – P. 1–2.

²⁵Herescu P. Superstitii din Gainesti, judetul Suceava // Sezatoarea. – А. 3. – P. 50.

²⁶Marian S.F. Sarbatorile la romani ... – P. 130–131.

²⁷Там само – С. 123–124.

²⁸Там само. – С. 123–124.

- ²⁹Dan D. Credinte populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1894. – A. 4. – № 74. – P. 1–2;
- ³⁰Marian S.F. Sarbatorile la romani ... – P. 123–124.
- ³¹Dan D. Comuna Straja si locuitorii ei (studiu istoric, topografic si folcloric). – Cernauti: Societatea tipografica bucovineana, 1897. – P. 94–95.
- ³²Marian S.F. Sarbatorile la romani ... – P. 124–125.
- ³³Dan D. Credinte populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1894. – A. 4. – № 67. – P. 1–2.
- ³⁴Marian S.F. Sarbatorile la romani ... – P. 146.
- ³⁵Там само. – С. 149–150.
- ³⁶Там само. – С. 144.
- ³⁷Там само. – С. 157.
- ³⁸Там само. – С. 157.
- ³⁹Там само. – С. 157–158.
- ⁴⁰Там само. – С. 162.
- ⁴¹Там само. – С. 163–164.
- ⁴²Muslea I., Barlea O. Tipologia folclorului din raspunsurile la chestionarele lui B.P.Hasdeu. – Bucuresti: Minerva, 1970. – P. 344.
- ⁴³Dan D. Credinte populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1895. – A. 5. – № 5. – P. 1.
- ⁴⁴Dan D. Credinte populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1894. – A. 4. – № 30. – P. 1–2.
- ⁴⁵Dan D. Credinte populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1894. – A. 4. – № 67. – P. 1–2.
- ⁴⁶Marian S.F. Sarbatorile la romani ... – P. 125.
- ⁴⁷Там само. – С. 144.
- ⁴⁸Там само. – С. 125.
- ⁴⁹Там само. – С. 144, 152.
- ⁵⁰Dan D. Credinte populare bucovinene // Gazeta Bucovinei. – 1895. – A. 5. – № 5. – P. 1–2.